

Висновки. Результати дослідження засвідчують, що перекладач не завжди використовує різні прийоми збереження оригінального образу при перекладі окремих метафор О. Гончара. Особливо важко дається переклад індивідуально-метафоричних одиниць. Однак спостерігається загальна тенденція до намагання зберегти лексичне та граматичне оформлення оригінальної метафори чи самого образу на випадок, якщо є різниця в лексичному оформленні, хоч і ціною розширення тексту в деяких випадках. Проте бувають випадки, коли перекладач обирає інший спосіб подачі метафоричного образу: використо-

вує прийом заміни частини метафоричного виразу додаванням або вилученням лексичних елементів із композиції, тим самим відмовляючись від збереження індивідуально-авторського образу на користь розуміння загального змісту контексту. Представлений у дослідженні аналіз перекладу метафоричних одиниць відкриває перспективи для порівняльно-зіставних розвідок у сфері метафорики близькоспоріднених мов. Подальшого вивчення заслуговує студіювання особливостей передачі оказіональних метафор О. Гончара російською мовою, виявлених у інших текстах автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коптілов В. Першотвір і переклад: роздуми і спостереження. Київ : Дніпро, 1972, 215 с.
2. Гуцуляк Т.Є. Художня метафора як джерело формування синонімічних засобів української мови. *Наукові записки Ніжинського національного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. 2013. Кн. 1. С. 54–50.
3. Грабовська З. Багатогранність мовної метафори. *Українська мова і література*. 1997. № 12.
4. Кравець Л.В. Метафора як лінгвоментальний феномен. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 1(111). С. 39–42.
5. Гончар О.Т. *Собор* : роман. Для ст. шк. віку / Передм. І.С. Бокото; іл. В.Є. Перевальського. 2-ге вид. Київ : Веселка, 1993. 286 с.

УДК 81'23'25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.38>

КОНТЕКСТНИЙ ПЕРЕКЛАД ТЕРМІНУ ГЛАДІАТОР В АНТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

CONTEXTUAL TRANSLATION OF THE TERM GLADIATOR IN ANCIENT LITERATURE

Калько Р.М.,

orcid.org/0000-0002-7895-7078

кандидат педагогічних наук,

професор кафедри українознавства та іноземних мов

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Максименко О.В.,

orcid.org/0000-0002-3384-9743

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувачка кафедри українознавства та іноземних мов

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Пакулова Т.В.,

orcid.org/0000-0002-0251-684X

старший викладач кафедри українознавства та іноземних мов

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

У статті розглядається питання контекстного перекладу терміну «Гладіатор» в античній літературі. Акцентовано увагу на особливостях перекладу античної літератури та взаємодії терміну «Гладіатор» з лінгвокраїнознавчим контекстом, завдяки чому для сучасників висвітлюється приховане значення терміну. Автори вказують, що у такому контексті сучасна наука часто звертається до витоків певної проблеми або ідеї. Для модерної філології це буде зверненням до класичних мов античної спадщини тісно пов'язаних із загальносуспільними цінностями. У римському суспільстві такою безумовною цінністю був феномен гладіаторських боїв. У сучасному перекладознавстві

дослідження мови стає неможливим без паралельного звернення до психолого-мисленнєвих, культурно-естетичних та філософсько-світоглядних феноменів як окремого індивідуума, так і його суспільно-етнічної спільноти, глобальним поворотом до лінгвістичного антропоцентризму. Метою статті є дослідження контекстного перекладу терміну «гладіатор» в античній літературі. Завдання полягає у виявленні адекватного для модерного суспільства контексту перекладу терміну через проведення історично-культурної розвідки першоджерел античної літератури. Досліджено, що у античній літературі (Светоній та інші) термін «гладіатор» практично не використовується окремо від «Пояснювального слова». Схарактеризовано, що у античній літературі термін «Гладіатор» здебільшого вживається у нейтральному контексті для опису подій суспільного життя римського суспільства за умови пояснювального слова, яке розкриває особливості спорядження, тактики та характеру сценічного бою. Окреме вживання терміну «Гладіатор» щодо історичної конкретної особи несе винятково негативний контекст, наприклад, вислів Светонія про Калігулу. Судові промовці (Цицерон та інші) використовують термін «Гладіатор» переважно в негативному значенні як означення механізму нелегітимної зміни влади, що юридично засуджується від Закону Петелія до Закону Тулія. Християнські автори (Блаженний Августин та інші), продовжуючи у Канонічному праві традиції Римського права, використовують термін «Гладіатор» винятково в негативному значенні.

Ключові слова: гладіатор, контекстний переклад, антична література, класичні мови, гладіаторські бої.

The article deals with the issue of contextual translation of the term "gladiator" in ancient literature. The article focuses on the peculiarities of translation of ancient literature and the interaction of the term "gladiator" with the linguistic context, which reveals the hidden meaning of the term for contemporaries. The authors point out that in this context, modern science often turns to the origins of a particular problem or idea. For modern philology, this will be an appeal to the classical languages of the ancient heritage closely associated with universal values. In Roman society, such an unconditional value was the phenomenon of gladiatorial fights. In modern translation theory, the study of language becomes impossible without a parallel appeal to the psychological and mental, cultural and aesthetic, philosophical and ideological phenomena of both the individual and their social and ethnic community, a global turn towards linguistic anthropocentrism. The purpose of the article is to study the contextual translation of the term "gladiator" in ancient literature. The task is to identify the context of the term's translation that is adequate for modern society through historical and cultural research of the primary sources of ancient literature. It has been proved that in ancient literature (Suetonius and others) the term "gladiator" is practically not used separately from the "Explanatory word". It has been pictured that in ancient literature the term "gladiator" is mostly used in a neutral context to describe the events of the social life of Roman society, provided that the explanatory word reveals the peculiarities of equipment, tactics and nature of the stage fighting. Separate use of the term "gladiator" in relation to a historical figure bares an exclusively negative context, for example, Suetonius' statement about Caligula. Judicial speakers (Cicero and others) use the term "gladiator" mainly in a negative sense as a mechanism of illegitimate change of power, which is legally condemned from the Law of Petelius to the Law of Tullius. Christian authors (Blessed Augustine and others), continuing the traditions of Roman law in the Canon Law, use the term "gladiator" exclusively in a negative sense.

Key words: gladiator, contextual translation, ancient literature, classical languages, gladiatorial fights.

Постановка проблеми. У сучасному перекладознавстві дослідження мови стає неможливим без паралельного звернення до психолого-мисленнєвих, культурно-естетичних та філософсько-світоглядних феноменів як окремого індивідуума, так і його суспільно-етнічної спільноти, глобальним поворотом до лінгвістичного антропоцентризму. У цьому контексті сучасна наука часто звертається до витоків певної проблеми або ідеї. Для модерної філології це буде зверненням до класичних мов античної спадщини тісно пов'язаних із загально-суспільними цінностями. У римському суспільстві такою безумовною цінністю був феномен гладіаторських боїв. При перекладі античної літератури важливе значення має взаємодія згаданого терміну з лінгвокраїнознавчим контекстом, завдяки чому для сучасників висвітлюється приховане значення терміну. Антропоцентричний підхід до мови передбачає осмислення мови не тільки як інструмента комунікації, але як знаряддя мислення й пізнання завдяки уявленню про семантичний код мови як систему для шифрування відкритим ключем зовнішньої та внутрішньої інформації суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Під терміном «Гладіатор» або «Гладіаторська гра» у європейських мовах найчастіше розуміється «Бійка без обмежень», що є найкращим відповідником сучасного безкомпромісного суспільного життя. Тому, починаючи із картини Дж.-Л. Жерома «Pollice verso» (1872) гладіатори впевнено входять у візуальну культуру європейського суспільства, включаючи кінематограф. Найбільш відомий гладіатор Спартак (Σπάρτακος) став героєм наступних фільмів: «Спартак» (Р. Фред 1952 р.), «Спартак» (С. Кубрік 1960), «Спартак та десять гладіаторів» (Н. Ностро 1964), «Спартак» (Р. Дорнхельм 2004) та серіалів: «Спартак: Кров та Пісок», «Спартак: Боги арени», «Спартак: Помста», «Спартак: Війна проклятих» (С. Де Найт 2010–2013 р.). Подібний феномен теоретично пояснюється наступним чином. На думку М. Куррег «Гладіатори були спортивними героями Давнього світу» [1]. П. Джонс вважає традиційні гладіаторські змагання давньоримським еквівалентом визначної суспільної події [2, с. 228]. П. Пласс констатує, що у сучасному суспільстві уявлення про «Кривавий спорт» обмежується травмами футболістів на полі або

боксерів на рингу. У Давньому Римі значення спорту було настільки значним, що результат змагань визначав не тільки життя та смерть окремої особистості, але і подальший розвиток політичного життя суспільства [3, с. 3].

Як свідчать історичні джерела, до XIX століття терміни «Гладіатор» або «Гладіаторський бій» вживались виключно у негативному контексті. Вже згаданого митця Дж.-Л. Жерома Jean-Léon Gérôme (1824–1904) та його послідовників сучасники глузливо називали Помпьеристами (дослівно «Пожежники» *Pompier* (фр.) або «Закохані у гладіаторські шоломи»), тому що аж до розпаду I Світової війни шоломи в арміях світу використовувались виключно як декоративні, наприклад, шкіряний німецький Пікельгельм *Pickelhaube*, а перші металеві армійські шоломи у французькій армії були модифікованими пожежними касками (Каска Адріана M1915). Потім у європейських мовах від «*Pompier*» з'являється так само негативний вираз «*Style pompier*».

Римський історик Светоній, описуючи негідні вчинки імператорів, розкриває їхній моральний занепад, в тому числі, і за допомогою описів гладіаторських боїв. Клавдій (Claudius): «На *гладіаторських боях*, власних або інших, він кожен раз наказував вбивати навіть тих, хто падав випадково, особливо ретінарів» [4]. Калігула (Gaius Julius Caesar Augustus Germanicus): «Мірмиллон з *гладіаторської школи* бився з ним на дерев'яних мечях та навмисно впав перед ним, а він вбиває його залізним кинджалом та з пальмовою гілкою у руці біжить коло переможця» [там само]. «*Гладіаторам*-мірмиллонам він обмежив озброєння; а коли один з них, на прізвисько Голуб, здобув перемогу, але був легкопораненим, він власноручно приклав до рани отруту та пізніше називав її «голубиною» – зокрема, саме так вона фігурує у реєстрі його отрут» [там само]. Доміціан (Domitianus) був завзятим фаном гладіаторів Мірмиллонів, тому стратив опонента, який невдало пожартував про те, що інший гладіатор Фракієць поступається Мірмиллону не тому, що сам він слабший, а тому, що імператор захоплюється мірмиллонами [там само]. Апофеозом нищівної критики Калігули є пряма назва імператора терміном «Гладіатор»: «*Гладіатор* та візник, співак та танцюрист, він бився бойовою зброєю, виступав візником у наново побудованих цирках, а співами та танком так захоплювався, що навіть на публічних видовищах не міг стриматись, щоб не підспівувати трагічному актору та не повторювати у всіх на очах рухам хореографа, схвалюючи їх та виправляючи [там само].

Негативний контекст терміну «Гладіатор» також можна спостерігати у патристичній літературі. Так навіть Блаженний Августин (Aurelius Augustinus Hippoensis) який пише, що гладіатори Спартака безперечно користувались допомогою з Небес та завдяки цьому із стану розбійників піднесли до стану Держави, яка нажахала сам Рим. Боротьбу гладіаторів та їхню жертвну смерть на хресті Августин вважав передвісником Розп'яття за гріхи Світу Христа, але жодного разу не згадує імені Спартака. Так само Ієронім Стридонський (Εὐσέβιος Σωφρόνιος Ἱερώνυμος) у своїх творах пише про «Гладіаторську війну у Кампанії» (*Bellum gladiatorum in Campania*), але так само не згадуючи провідника повстання [5]. Вищевказане пов'язане з уявленнями християн про гладіаторів як про акторів (мімів). Вже Апостольське послання Святого Іполита Римського (170–235 р.), проголошувало анафему гладіаторам, їхнім наставникам, мімам та візникам.

Вигаблива римська публіка у той час насамперед сприймала як *гладіаторів* так і *мімів* як частину поховальної церемонії на честь померлого: «Головний мім, промовляв, за звичаєм, в масці та наслідував словам та справам покійного...» [4]. Закриті бойові шоломи гладіаторів, які бились із ворогом та чудовиськами, щоб померлий здобув кращу долю у потойбічному світі, також нагадували глядачам театральні маски. Гладіатор Андабат (Andabata) взагалі бився в шоломі з єдиним прорізом для очей, а потім і без прорізу фактично всліпу. Шоломи гладіаторів Мірмиллонів, Фракієців також сильно обмежували огляд і тому не використовувались римською армією, де домінуючими були відкриті шоломи легіонерів. Саме тому християнські апологети сприймали гладіаторські бої як криваву жертву поганським богам, наприклад, Тертуліан, в трактаті «Про видовища» (XII, 2) пояснює виникнення гладіаторських боїв як наслідок античного поховального ритуала-спокути із метою задовольнити жертвою спрагли душі померлих. Так само, свідчить інша маловідома назва гладіаторських змагань «*Munus*» із архаїчним значенням «Обов'язок» як прощення кривди в пам'ять про померлого.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження контекстного перекладу терміну «гладіатор» в античній літературі. Завдання полягає у виявленні адекватного для модерного суспільства контексту перекладу терміну шляхом проведення історично-культурної розвідки першоджерел античної літератури.

Виклад основного матеріалу. Светоній та інші античні автори рідко вживають термін

«Гладіатор» (дослівний переклад «людина озброєна мечем Гладіусом (Gladius)» окремо від амплуа «актора», який міг бути озброєним іншими видами зброї, а тип гладіатора Цестус (Cestus, Caestus) взагалі бився голіруч. Сучасний дослідник Ф. Паолуччі [6] згадує наступні види гладіаторів у античних першоджерелах. Бестиарій (Bestiarius) гладіатор, який б'ється із хижаками (від Bestia – «звір», «тварина»). Веліт (Veles) – гладіатор, озброєний дротиками (Hastae Velitares). Гопломах («οπλομάχος» – «озброєний воїн» або «воїн із щитом-гаплоном»). Галл (Gallus) – тип гладіаторів доби Республіки, які у I ст. до Р.Х. трансформувались в Мурмілонів. Мірмілон (Murmillo) або Фракієць (Thraex). Дімахер (Dimachaerus) гладіатор озброєний двома шаблями (Διμάχαιρος). Еквіти (Eques) – тип гладіатора, який бився верхи. Прямий переклад «вершник». Провокатор (Provocator). Секутор (Secutor – переслідувач). Ретиарій (Retiarius – «воїн з сіткою»). До мало-відомих типів гладіаторів належали Андабати (Andabata), Гладіатриса (Gladiatrix) (жінки-гладіатори), Есседарії (Essedarius), Крупеларії (Crupellarius), Лаквеарії (Laquearius) «озброєні арканом», Пегніарії (Paegniarius) від грец. παίγνιον «комічна вистава», Сагитарії (Sagittarius) озброєні луком (Arcus) та стрілами (Sagittae), Самніти (Samnis), Скісори (Scissor) або Арбелас (Arbelas) та інші.

Назви «сценічних амплуа» гладіаторів несли античній аудиторії додаткову контекстну інформацію про тип озброєння, тактику та особливості гладіаторського бою. Так назва Скісор (Scissor) або Арбелас (Arbelas) є однокореневим із лат. Scindo («різу») та грец. ἄρβηλος, що буквально означало «ніж у формі молодого місяця», схожий на сучасний ескімоський Улу. Це пов'язують із екзотичною зброєю цього типу гладіатора, яка використовувалась замість щита. Вона складалась із металевого протеза, який одягався на ліву руку та був увінчаний лезом у формі півмісяця загостреного із усіх боків. Цією допоміжною зброєю (основна Гладіус у правиці) наносились незначні, але неприємні рани, кровотеча з яких послаблювала супротивника аж до загибелі. Так само важкоозброєний Secutor у протистоянні з легкоозброєним Retiarius для перемоги обирав тактику повільного та неухильного наступу, постійно переслідуючи супротивника з метою його цілковитого виснаження.

Про те, що гладіатори брали участь у кривавій, але все одно виставі, і їх мистецтво стояло ближче до сценічного видовищного бою, ніж до реального бою на смерть говорять Пегніарії (Paegniarius)

гладіатори, покликані розважати публіку. Назва походить від грецького слова παίγνιον («іграшка», «забавка», «комічна вистава»). Пегніарії були озброєні дерев'яними мечами (Rudis), хлистами або іншою несправжньою зброєю (Arma Lusoria). Захисне спорядження складалося із дерев'яного щита та дерев'яних щитків на руках і ногах замість поручів та поножів, а замість шолома вони обмотували голову тканиною. Пегніарії вчиняли жартівливі двобої. На відміну від інших гладіаторів, вони могли прожити довге життя: відома епітафія Пегніарію Секунду (Secundus), яка повідомляє, що він прожив 99 років, 8 місяців та 18 днів. Звичними для гладіаторів були такі епітафії: «Македону, фракійцю, новобранцю з Александрії, весь загін фракійців. Жив 20 років, 8 місяців, 12 днів». Надгробний напис з Флоренції оповідає про іншого гладіатора, який провів тринадцять боїв та загинув у віці 22 років, залишивши дружину з двома дітьми. Ще один гладіатор, Главкон, загинув на восьмому двобою, проживши 23 роки. Подібна контекстна інформація була важлива для античних читачів, але часто вводила в оману істориків. Так тривалий час дослідники вважали Спартака фракійцем (народженим у провінції сучасної Греції), хоча це безперечно не етнічна належність, а «сценічне амплуа» гладіатора.

В античній літературі терміни «Гладіатор» або «Гладіаторський бій» використовуються при описі як внутрішніх так і зовнішньосупільних подій. Так Тацит описує крупелляріїв як гладіаторів, набраних з рабів-галлів, і споряджених за традиціями воїнів Лугдунської Галлії. Вони взяли участь повстанні тревєрів під проводом Флора та Сакровіра у 21 році: «Частина рабів проходила *гладіаторську підготовку*. Закуті у залізо за звичаєм їхнього народу, ці крупеллярії, як їх звали, були надто незграбні для наступальних дій, проте, були непохитні в обороні. Піхота здійснила лобову атаку. Галльські лави подалися назад. Броньовані воїни затримали наступ: вони були невразливі для мечів та дротиків» (Тацит, «Аннали», III) [7].

Таким чином, у античній літературі термін «Гладіатор» здебільше вживається у нейтральному контексті для опису подій суспільного життя римського суспільства за умови пояснювального слова, яке розкриває особливості спорядження, тактики та характеру сценічного бою. Окреме вживання терміну «Гладіатор», щодо історичної конкретної особи, несе виключно негативний контекст, наприклад, вислів Светонія про Калігулу. На думку авторів, подібна антична традиція пов'язана із негативним відгуком про найбільш відомого гладіатора Спартака у виступі Цицерона

проти змови Катіліни (Lucius Sergius Catilina), в яких промовець називає опонента «цим *гладіатором*» (Ego si hoc optimum factu iudicarem, patres conscripti, Catilinam morte multari, unius usuram *horae gladiatori* isti ad vivendum non dedissem. Я вважав це найкращим вчинком, якби отці (консули) визнали, що Катіліну слід стратити, то я б не дав би *цьому гладіаторові* жодної години на прожиття) [8, I–XII] та зазначає, що гіпотетична перемога змовників фактично означала перемогу гладіаторів: (Quodsi iam sint id, quod summo furore cupiunt, adepti, num illi in cinere urbis et in sanguine civium, quae mente conscelerata ac nefaria concupiverunt, consules se aut dictatores aut etiam reges sperant futuros? Non vident id se cupere, quod si adepti sint, fugitivo alicui *aut gladiatori* concedi sit necesse?) «Хіба вони не бачуть, що ... якби навіть вони стали консулами, диктаторами або царями, вони все одно були б змушені поступитись владою невірному-втікачу, або навіть *гладіатору*» [9, II–XIX]. Подібна нищівна критика заколотників Цицероном, була пов'язана з історичним фактом, що Публіпор, один із заступників Спартака та єдиний із провідників повстання, який вижив у Битві при Лукановому озері у 71 р. до Р.Х. підтримує Катіліну та приєднується до заколотників у 63 р. до Р.Х. [10].

В античній літературі Цицерон відомий у першу чергу як судовий промовець, який підтримує суспільне обвинувачення, тобто виконує функції прокурора. Тому не може бути дивним, що згаданий автор у своїх виступах розкриває проголошену ним негативну оцінку терміну «Гладіатор», щодо конкретної особи (Катіліни).

[24] Et primum gladiatori illi confecto et saucio consules imperatoresque vestros opponite; deinde contra illam naufragorum eiectam ac debilitatam manum florem totius Italiae ac robur educate. ... Neque ego ceteras copias, ornamenta, praesidia vestra cum illius latronis inopia atque egestate conferre debeo.

І спочатку, покінчивши з *тим гладіатором*, протиставте своїх власних консулів та імператорів; тоді проти ворожої ослабленої руки виросте цвіт і сила всієї Італії. ... Також мені не слід порівнювати решту ваших військ, прикрас і оборонних споруд із потребами *того розбійника*.

[9] Atque ut eius diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulo ad facinus audacior qui se non intimum Catilinae esse fateatur, nemo in scaena levior et nequior qui se non eiusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen stuprorum et scelerum exercitatione adsuefactus frigore et fame et

siti et vigiliis perferendis fortis ab istis praedicabatur, cum industriae subsidia atque instrumenta virtutis in lubricitate audaciaque consumeret. І щоб ви могли по-іншому сприймати його різноманітні пошуки, немає нікого в *гладіаторській грі* більш сміливого на вчинок, хто зізнався, що він не близький Катіліні, ніхто на сцені не є легшим і слабшим, хто пам'ятає, що він не був близьким сподвижником Катіліни. І все ж той самий чоловік, який звик до *практики гвалтувань і злочинів*, був визнаний ними могутнім, так як зміг витримати холод, голод, спрагу та напруження, але при цьому він тільки паплюжив чесноти інших заради власної хтивості та зухвалості. [7] quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subiecto, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quae mulier infamis, quis corruptor iuventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur? quae caedes per hosce annos sine illo facta est, quod nefarium stuprum non per illum?

хто в усій Італії – *чаклун*, хто – *гладіатор*, хто – *розбійник*, хто – *убивця*, хто – *батьковбивця*, хто – *фальшувальник заповітів*, хто – *обрізаний*, хто – *шахрай*, хто – *бідний родич*, хто – *перелюбник*, хто *безчесна жінка*, хто *розбещувач дітей*, хто *розпусник*, хто *загублений*, кого можна знайти, хто визнає, що він жив не в найкращих стосунках з Катіліною? Яка *бійня* була вчинена за ці роки без нього, яке *лихе згвалтування* не було через нього?

Цицерон у своїх виступах будує логічний ланцюжок у якому *Гладіатор* є синонімічним до *Розбійника*, а *Гладіаторська гра* розуміється як *Практика гвалтувань і злочинів*. Далі ці моральні та кримінальні злочини конкретизуються (*чаклун, гладіатор, розбійник, убивця, батьковбивця, фальшувальник заповітів, перелюбник, безчесна жінка, розбещувач дітей, розпусник*) і показується їхня суспільна загроза (Яка *бійня* була вчинена за ці роки без нього, яке *лихе згвалтування* не було через нього) та відповідний суспільний захист (Я вважав це найкращим вчинком, якби консули визнали, що Катіліну слід стратити...). Для тогочасного римського суспільства, у якому плебе у суспільному житті керувався гаслом «Panem et circenses» (Хліба та видовищ) гладіаторські бої стають засобом політичної корупції, що дозволяло тогочасним можновладцям мати гарантовану підтримку перед виборами, а у випадку програшу виборів (як Катіліна програв Цицерону) гладіатори є силовою основою нелегітимної зміни або захоплення влади.

Автори підкреслюють, що сам Цицерон використовує терміни «Гладіатор» «Гладіаторська

гра» в негативному контексті обмежено (у перших двох промовах Проти Катіліни з чотирьох), аж поки гладіатори не припиняють підтримувати заколотників.

[26] *Coloni omnes municipesque vestri certiores a me facti de hac nocturna excursione Catilinae facile urbes suas finesque defendent; gladiatores, quam sibi ille manum certissimam fore putavit, quamquam animo meliore sunt quam pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur.*

Усі ваші колоністи та муніципалітети, поінформовані мною про цей нічний напад Катіліни, зможуть захистити свої міста та кордони; виявилось, що *гладіатори*, які, як він вважав, будуть для нього найвірнішою силою, мають кращий розум, ніж деякі патриції, до того ж їх стримає наша сила.

У подальшому на основі подібних обвинувачень приймається Закон Тулія проти зловживань (*Lex Tullia de ambitu*) (63 р. до Р.Х.) [11], який прямо забороняє претендентам на виборні посади влаштувати для виборців гладіаторські бої у термін два роки перед виборами. Він став продовженням тривалої боротьби із подібним засобом політичної корупції починаючи від Закону Петелія (*Lex Poetelia de ambitu*) (358 р. до Р.Х.), який обмежує можливість кандидатам на магістерські посади агітації шляхом організації безкоштовних виступів для виборців [там само]. Подібна практика була і у політичному житті українського суспільства у вигляді *феномена тітушек*.

Висновки. У античній літературі (Светоній, Тацит та інші) термін «Гладіатор» практично не використовується окремо від «Пояснювального слова». Якщо це Бестиарій (*Bestiarius*), Веліт (*Veles*), Гопломах (*οπλομάχος*), Галл (*Gallus*), Мірміллон (*Murmillio*), Фракієць (*Thraex*), Дімахер (*Dimachaerus*), Еквіт (*Eques*), Провокатор (*Provocator*), Секутор (*Secutor*), Ретіарій (*Retiarius*), Андабат (*Andabata*), Гладіатриса (*Gladiatrix*), Есседарій (*Essedarius*), Крупеларій (*Crupellarius*), Лаквеарій (*Laquearius*), Пегниарій

(*Paegniarius*), Сагитарій (*Sagittarius*), Самнит (*Samnis*), Скісор (*Scissor*) та інші термін нейтральний та означає варіант міма у сценічній виставі із обов'язковим зазначенням амплуа актора. Якщо «Пояснювальне слово» «Власне ім'я» Клавдій (*Claudius*), Калігула (*Gaius Iulius Caesar Augustus Germanicus*) та інші термін негативний та означає варіант «нелегітимної влади» здобутої шляхом політичної корупції або прямого захоплення «римськими тітушками». Судові промовці (Цицерон та інші) використовують термін «Гладіатор» переважно у негативному значенні як означення механізму нелегітимної зміни існуючої влади, що юридично засуджується від Закону Петелія до Закону Тулія. Християнські автори (Блаженний Августин, Св. Ієронім Стридонський та інші), продовжуючи у Канонічному праві традиції Римського права, використовують термін «Гладіатор» виключно у негативному значенні. Тільки К. Маркс, теоретично осмислюючи революційне (нелегітимне) захоплення влади організованою меншістю став використовувати термін «Гладіатор» у позитивному значенні. Автори констатують, що традиційно термін «Гладіатор», як синонім «силового захоплення влади тітушками» використовується у негативному значенні аж до XIX ст. Тому, відомий вислів Цицерона проти Катіліни (*Ego si hoc optimum factu iudicarem, patres conscripti, Catilinam morte multari, unius usuram horae gladiatoris isti ad vivendum non dedissem*). Слід перекласти: «Я вважав це найкращим вчинком, якби отці (консули) визнали, що Катіліну слід стратити, то я б не дав би цьому тітушці (який прагне силою найманців узурпувати владу) жодної години на прожиття».

Наведений приклад показує, важливість використання юридичних понять у античній літературі та вимагає переосмислити деякі переклади римських авторів у контексті Римського права, так само як термін «Гладіатор» був перекладений як «Тітушка» в контексті Закону Тулія проти зловживань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kupper M., Jones H. Gladiators' graveyard discovered. 2017, May 05. URL: <https://www.historyfiles.co.uk/FeaturesMiddleEast/RomanAnatolia01.htm> (дата звернення 25.11.2023).
2. Jones P.V. Vote for Caesar. *Orion*, 2008. 264 p.
3. Plass P. The game of death in ancient Rome: arena sport and political suicide. *Madison*, 1998. 296 p.
4. C. Svetonivs Tranquillvs. *De vitis caesarum*. Gaius. 2003. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/suetonius/suet.cal.html> (дата звернення 25.11.2023).
5. Möllendorff P. von, Simonis A., Simonis L. *Historische Gestalten der Antike. Rezeption in Literatur, Kunst und Musik*. Metzler, 2013. 1183 p.
6. Paolucci F. *Gladiatori dannati dello spettacolo*. Giunti Editore S.P.A, 2006. 128 p.
7. Корнелій Тацит. *Аннали*. Київ : Український письменник, 2013. 700 с.
8. M. Tvlli Ciceronis. (2003) *Oratio in L. Catilinam prima*. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/cat1.shtml> (дата звернення 25.11.2023).

9. M. Tvlli Ciceronis. (2003) Oratio in L. Catilinam secundo. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/cat2.shtml> (дата звернення 25.11. 2023).
10. Strauss B. The Spartacus War. Simon and Schuster, 2009. 288 p.
11. The Roman Law Library. URL: <http://droitromain.upmf-grenoble.fr> (дата звернення 25.11.2023).

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.39>

ФУНКЦІОНУВАННЯ СЮРВЕЙЄРСЬКИХ ТЕРМІНІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

FUNCTIONING OF SURVEYING TERMS IN MARITIME INDUSTRY: TRANSLATION ASPECT

Москалюк О.В.,*orcid.org/0000-0003-4956-7238**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри філології**Одеського національного морського університету***Смаркалова А.К.,***orcid.org/0000-0002-8631-2915**старший викладач кафедри експлуатації портів і технологій вантажних робіт**Одеського національного морського університету*

В умовах сучасної лінгвістичної глобалізації спостерігається особливий інтерес до вивчення функціонування різних термінів, що у свою чергу зумовлює затребуваність досліджень у морській галузі. У зв'язку з цим, питання щодо морської термінології, в тому числі й сюрвейерської, набуває все більшого значення і детального огляду. Зазначена стаття висвітлює теоретичні відомості про терміносистему морської галузі засобами англійської мови, визначає види й функції спеціальної термінології та професіоналізмів у сучасній англійській мові; аналізує підходи щодо перекладу термінологічних одиниць сфери сюрвейерської діяльності. Проаналізувавши ряд відповідних вузькопрофільних термінів, пропонуються найбільш поширені способи їх перекладу, як транскодування, виявлення еквіваленту терміну, семантична конвергенція, калькування, запозичення, використання інтернаціоналізмів і переклад термінів описовою конструкцією. Відповідно, коли словник не дає точного еквівалента відповідному терміну або коли застосування однієї з перелічених перекладацьких трансформацій недоречно, можливими також є інші прийоми перекладу, а саме: спосіб компресії при перекладі багатоконпонентних термінів, тобто опущення семантично незначного елемента або поєднання декількох слів в одне. Вибір способу перекладу термінів визначається рядом факторів, серед яких можна виокремити логіко-предметний, термінологічний, стилістичний, фактор нормативності та лінгвістичні фактори. Слід зазначити, що варіанти використання кількох прийомів перекладу одночасно найбільш вірогідно на практиці, тому у процесі перекладу вузькоспеціалізованих морських термінів, таких як сюрвейерські термінологічні одиниці, перекладачу необхідно опиратися на контекст та враховувати особливості морської спеціалізації.

Ключові слова: терміносистема, морська галузь, сюрвейерські терміни, особливості перекладу, науково-технічний переклад.

The given article is devoted to the functioning of surveying terms in maritime industry and the peculiarities of their translation. There is a special interest in studying the functioning of various terms due to modern linguistic globalization. This requirement determines the demand for research in the maritime field including survey terminology. This fact takes importance and a detailed review. Thus, theoretical information about the terminology system of the maritime industry has been highlighted, the types and functions of special terminology and professionalism have been defined in the modern English, and approaches to the translation of the terminological units in the field of surveying have been analyzed. After analyzing a number of relevant narrow-profile terms, the most common methods of their translation have been proposed, such as transcoding, finding the equivalent of a term, semantic convergence, tracing, borrowing, using internationalisms, and translating terms using a descriptive construction. Accordingly, when the dictionary does not provide an exact equivalent for the corresponding term or when the application of one of the listed translation transformations is inappropriate, other methods of translation are also possible. Take for instance, the method of compression when translating multi-component terms, i. e. omitting a semantically insignificant element or combining several words into one. The choice of the translation methods has been determined by a number of factors which can be logical-objective, terminological, stylistic, normative and linguistic factors. It should be mentioned that options for using several methods of translation are the most likely in practice. Therefore, in the process of translating highly specialized